

HALK KÜLTÜRÜNDE GÖÇ
ULUSLARARASI SEMPOZYUMU
BİLDİRİLERİ

28-29-30 Mayıs 2010

BALIKESİR

ISBN: 978-975-9049-09-6

©Balıkesir Üniversitesi

Motif Vakfı Yayınları No:12

Halk Kültüründe Göç Uluslararası Sempozyumu Bildirileri

Editör

Prof. Dr. Ali DUYMAZ

Redaksiyon

Prof. Dr. Mehmet AÇA

Yrd. Doç. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN

Kapak Tasarımı

Yrd. Doç. Dr. Nuray GÜMÜŞTEKİN

Sayfa Tasarımı ve Düzeni

Öğr. Gör. Barış AKSU

İstanbul 2012

Yayımlanan bildirilerin dil, imla ve ilmi sorumluluğu yazarlarına aittir.

GÖÇENLERDEN GERİYE KALANLAR; KUMAFŞARI (DENİZLİ) HACILAR CAMİİ KİLİMLERİ

*The Remains of The People Tahat Past Away: Kumafşarı (Denizli) The Kilims of Hacilar
Mosque*

Habibe (KAHVECİOĞLU) SARI*

ÖZET

Kumafşarı kasabası, Denizli İli Acıpayam ilçesine bağlı bir beldedir. Afşar oymağından gelmeleri nedeni ile belde ve çevre köylerin büyük bir bölümü yörüktür. Belde de yörüklerle has kültürel yaşam biçimi, gelenek ve göreneklere rastlamak mümkündür. Bu araştırmada beldeye süregelen kilim dokuma geleneği ve bununla bağlantılı olarak cenaze törenlerinde ölüyü sararak camiye getirmede kullanılan sonra da camiye bağışlanan kilimler incelenmiştir. Kumafşarı Hacilar Camii deposunda bulunan sekiz adet kilim; kullanılan malzeme, yanış adları ve kompozisyon özellikleri açısından ele alınmış ve görsel olarak belgelenmiştir.

İncelenen kilimlerde çözgü ve atkıda yün iplik kullanılmıştır. Belde de motife/yanışa "yaneş" denildiği tespit edilmiştir. Kilimlerde kullanılan yaneşler çoğunlukla Yörük kilimlerinde kullanılanlarla benzerlik göstermektedir. Kilimlerde; çengelli/takkeli, yıldızlı dikme, sığır sidiği, yıldız, elibelinde, sıçandışi, hayat ağacı, koçboynuzu vb. yanışlar kullanılmıştır. Kilimler renklerinin solmasına rağmen hala canlılıklarını korumaktadır.

Anahtar Kelimeler: El Dokumacılığı, Kilim, Denizli, Kumafşarı

ABSTRACT

Kumafşarı town, a town of Denizli is connected to Acıpayam district. Afshar tribe and the surrounding villages come to town because of the nomads are a large part. Nomad also has to resort to the cultural life styles, traditions and customs can be met. In this study, the town's ongoing tradition of carpet weaving and the funeral ceremonies connected with it wrapped around the dead brought to the mosque, donated used rugs and then analyzed. Pilgrims Kumafşarı eight mosques in the rug store, the materials used and the names of burning has been dealt in terms of composition, visually documented.

Warp and weft yarn, wool rugs surveyed used. Resort to the motif / burning the "Yanes" is said to have been identified. Yanes often used in rugs of nomadic rugs are similar to ones used. Rugs, hooked / takkeli star of planting, cattle urine, star, elibelinde, female rats, the tree of life, etc. cleat. Burning is used. Liveliness of their colors to fade rugs still remains.

Key Words: Hand weaving, Kilim (Rug), Denizli, Kumafşarı

* Yrd. Doç. Dr. , Pamukkale Üniversitesi Denizli Meslek Yüksekokulu Geleneksel El Sanatları Programı, hkahveli@gmail.com

GİRİŞ

Kumafşarı kasabası, Denizli İli Acıpayam ilçesine bağlı bir beldedir. Acıpayam ilçesinin 22 km. güneydoğusunda, Denizli-Antalya karayolu üzerinde yer almaktadır. Kasaba coğrafi olarak Ege Bölgesine bağlı olmasına rağmen iklim olarak Akdeniz ikliminin özelliklerini taşımaktadır (Anonim, 2001).

Büyük Selçuklu Hakanı Alparslan'ın Malazgirt te 1071 Yılında Bizanslı mağlup etmesinden sonra Asya 'daki Türk illerinden Oğuz boylarına mensup Türk aşiretleri kabileler halinde Anadolu topraklarına gelmeye başlamıştır. 1243 Yılında Oğuz boylarının "AFŞAR" oymağından olan Karaağaç bey, Afşar Aşireti ile birlikte bu bölgeye gelerek Eşeler Yaylasının batı eteklerinde bulunan ve kum kısığı olarak bilinen bölgeye yerleşir. Beldenin ismini buraya yerleşen "AFŞAR" oymağından aldığı ve KUMAFŞARI" olduğu belirtilmektedir (Anonim, 2004).

AFŞAR (Karahüyükafşarı-Kumafşarı); Afşar, çevik ve avı seven demektir. Kayıtlara göre bu boyun mensupları, tarih içinde önemli roller oynamış ve hükümdar çıkarmıştır. Bugün Denizli sınırları içinde, Anadolu'da en çok yer adı bırakan boyların içinde ikinci sırada bulunan Afşarlara ait iki orun bulunmaktadır: Karahüyükafşarı ve Kumafşarı. Son nüfus sayımına göre, Kumafşarı beldesinde 480 hanede 1774 kişi yaşamaktadır (Kurgun, 2006).

Afşar oymağından gelmeleri nedeni ile belde ve çevre köylerin büyük bir bölümü yörüktür. Belde de yörüklerle has kültürel yaşam biçimi, gelenek ve göreneklere rastlamak mümkündür. Bunlardan birisi de ölen kişinin taputunun üstüne kilim örtmek ve daha sonra da bu kilimi camiye bağışlama geleneğidir. Bu gelenek sayesinde XVII-XIX yy. larına ait Osmanlı devri düz dokuma yaygılarını en iyi tanıtan örnekler köy camilerinde rastlanmıştır (Deniz, 1998).

Yörede dokumalar, genç kızların çeyizinde yer yaygısı yada duvar süsü olarak yer alırken yaşlıların sandıklarında da camiye hayır amaçlı vermek için bulunmaktaydı. Belde de vefat eden kişinin tabutunun üzerine serilen kilim mezarlık dönüşünde camiye bağışlanırdı. Geleneksel olarak camiye bağışlanan kilimler yere serilmekte ve üzerinde namaz kılınmakta idi. Kılınan her namazın, yapılan her duanın, üzerinde namaz kılınan dokuma sahibinin ruhuna gittiğine inanılırdı (Koyuncu, 2009). Bu gelenek de maalesef teknolojiye yenik düşmüştür. Uğurlu (2002), korunmak, barınmak ve rahat etmek için geliştirilen el dokuma kapsamındaki örneklerin zamanla statü (saygınlık) göstergesi olarak kullanıldığını, doğal ve toplumsal koşullar, yeni malzeme ve tekniklerin öğrenilmesi, insan yapısı moda ve eğitim düzeyi... gibi çeşitli etkenlerin geleneksel dokumaların toplumda kullanımlarını değiştirdiğini belirtmiştir. Bu bağlamda Kumafşarı'nda dokunan kilimlerin dokunma, kullanım alanları ve amaçları da zamanla çeşitlilik göstermiştir. Bugün Kumafşarı beldesinde bulunan iki caminin zemini de hepsi bir örnek, mihraplı makine halıları ile döşenmiş durumdadır. Bu nedenle bağışlanan kilimler artık amacına uygun kullanılmamakta ve caminin deposunu beklemektedir.

Yörede yapılan araştırmalar sırasında Hacılar cami deposunda bağış yoluyla bırakılmış yüzlerce kilim olduğu tespit edilmiştir (Fotoğraf 1). Bunlar Hacılar Camii demirbaş defterine kayıt edilmiştir. Defterde kaydı bulunan ilk kilimler 1963 tarihlidir. Ancak deftere düşülen 1971 tarihli notta "tamamen eskimiş, çürümüş eşyalar (kilimler) tutanak tutularak komisyon tarafından imha edilmiştir" yazmaktadır.

Fotoğraf 1. Hacılar cami deposunda bulunan kilimlerden bir kısmı

Kilimleri incelemek üzere depoya gittiğimizde burada bulunan pek çok kilimin de öncekiler gibi çürümek üzere olduğu görülmüştür. Caminin hocası " demir başa kayıtlı olduğu için bir şey yapamadıklarını, müftülükten izin aldıkları takdirde camiye hayır amaçlı bu kilimleri satmayı düşündüklerini" belirtmiştir. Kilimleri incelemek için açmaya çalıştığımızda kilimlerin çoğunun güveler tarafından yenildiğini aralarında kurtların ve böceklerin bulunduğunu gördük. Bu kilimler içerisinden büyük ölçüde sağlam kalmış ve birbirinden farklı yanlışlar içeren kilimler araştırma kapsamına alınmıştır. Hacılar camii deposunda bulunan kilimlerden sekiz tanesi, kullanılan malzeme, yanlış adları ve kompozisyon özellikleri açısından ele alınmış ve görsel olarak belgelenmiştir.

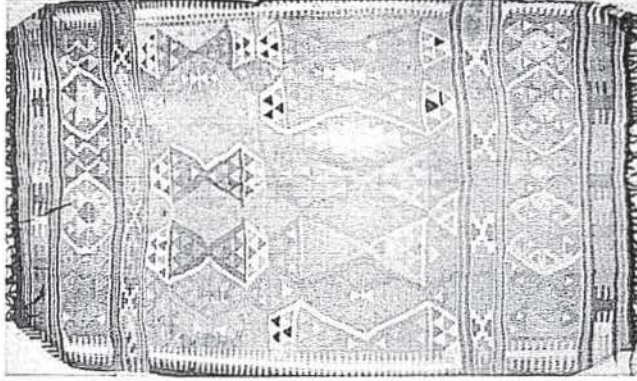
Anadolu'da desene, yörelere göre değişmekle birlikte, yanlış, nakış, örnek, örnek, model gibi isimler verilmektedir (Deniz, 1998). Araştırmamız sırasında Kumafşarı beldesinde de desene "yaneş" denildiği tespit edilmiştir. Bu nedenle araştırmamızın bundan sonraki bölümlerinde yanlış yerine yaneş terimi kullanılmıştır.

Erden (1993), yörüklerde ölen kişinin ruhunun bu dünyanın sıkıcı yorucu uğraşlarından arındığına inanıldığını, bunun bir yer değiştirme, sırası gelenin esas olan sonsuz âleme geçişi olarak görüldüğünü ve bu yüzden çok yaygın olarak öldü kavramı yerine göçtü, yürüdü kavramlarının kullanıldığı belirtmektedir. Bildiri başlığında kullanılan göçenler kelimesi de bu amaçla kullanılmıştır.

HACILAR CAMİİ DEPOSUNDA BULUNAN KİLİM ÖRNEKLERİ

Kilim Örneği 1: Kilim 130X170 cm. ebatlarındadır. Atkı ve çözgüde yün iplik kullanılmıştır. Kilimin karşılıklı iki kısa kenarında üç sıra bordür yer almaktadır. En dışta yer alan bordürde, tarak-parmak yanlış, kullanılmıştır. Uzun kenarlar yine parmak yanlış (yaneşi) ile zemine bağlanmıştır. Daha sonra gelen bordürde ise yıldız yanlışının iki farklı formu sırasıyla kullanılmıştır. Sonra gelen bordürde ise "S" şeklinde çengel yanlış (yaneşi) kullanılmıştır. Zeminde ise içi küçük üçgenlerden oluşankum saatini andıran şekiller iki sıra halinde bulunmaktadır. Bu yanlışın (yaneşin) adı tespit edilememiştir. Kum saati şekillerinin ortalarında yıldızlı dikme yanlış (yaneşi) yer almaktadır (fotoğraf 2a, 2b, 2c.). Kilimin renklerinin solmuş olmasına rağmen hala rengarenk oluşu dikkat çekmektedir.

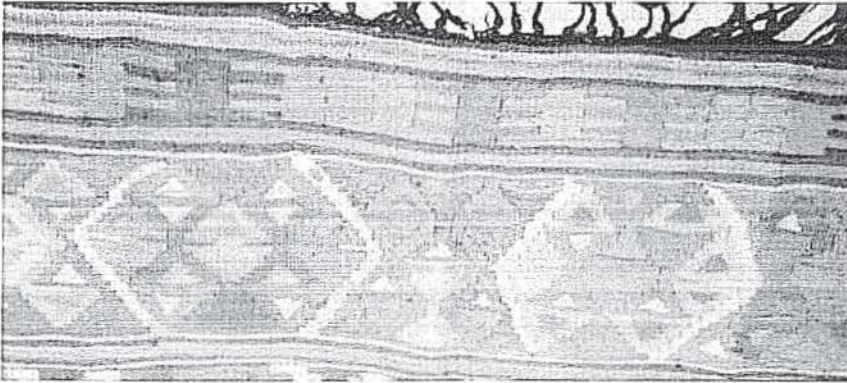

Fotoğraf 2a. Kilim örneği 1

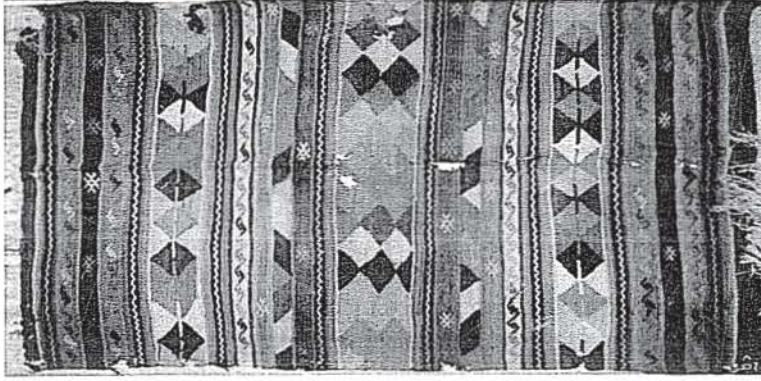
Fotoğraf 2b. Yıldızlı dikme

Fotoğraf 2c. Kenar bordürü detay

Kilim Örneği 2: Kilim 110X150 cm. ebatlarında atkıda ve çözgüde yün iplik kullanılarak kilim ve cicim tekniği bir arada kullanılarak dokunmuştur. Enine şeritler halinde dokunan kilimde iki kısa kenarı sığır sidiği yanışı (yaneşı) ile başlanmış daha sonra

yüz yüze çengel, pıtırak, yüz yüze çengel ve bukağı (dolma dikme) yanışı (yaneşi) ile devam etmiştir. Zeminin tam ortasında yer alan şeritte adını tespit edemediğimiz baklava dilimlerinden oluşan bir yanış (yaneş) ve iki kenarında yine adını tespit edemediğimiz eşkenar dörtgenlerden oluşan yanışlar (yaneş) bulunmaktadır. Kilim yer yer hasar görmüştür (Fotoğraf 3).

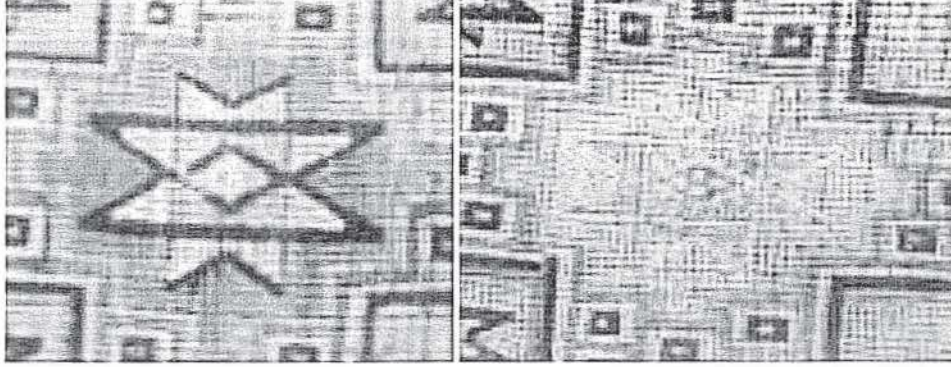
Fotoğraf 3. Kilim örneği 2

Kilim Örneği 3: Kilim 140X210cm. ebatlarındadır. Kilimin çözgüsü ve atkısı yündür. Karşılıklı her iki kenar suyu cicim tekniğinde dokunmuş olup tarak ve elibelinde yanışları kullanılmıştır. Kilimin zemininde sekiz köşeli yıldız yanışı dama şeklinde düzgün sıralar halinde yerleştirilmiştir. Sekiz köşeli yıldızların arasındaki boşluklar ise küçük kareler halindeki göz yanışları ile doldurulmuştur. Zemini düz zili tekniğinde dokunmuştur. (Fotoğraf 4a, 4b, 4c). İncelediğimiz bu kilimin bire biraynısına Soysaldı'nın (1996) Düden Köyü Camii Yanışlı Kilimleri" üzerine yaptığı çalışmada rastlanmıştır. Kullanılan teknik, renk ve yanış adları aynıdır. Kilimlerin birbirinin aynı olması her iki yörenin aynı oğuz boyundan hatta aynı oymaktan gelmiş olabileceğini düşündürmektedir.

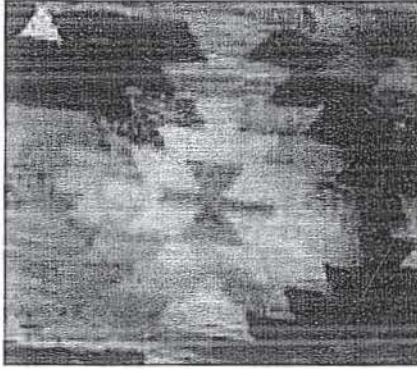
Fotoğraf 4a. Kilim örneği 3

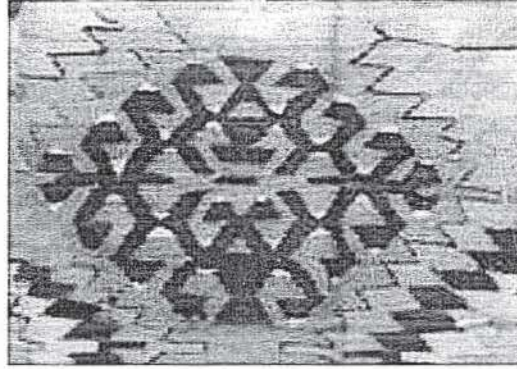

Fotoğraf 4b, 4c. sekiz köşeli yıldız

Kilim Örneği 4: Kilim 150X260 cm. ebatlarındadır. Kilim tekniğinde dokunmuş olup atkısı ve çözgüsü yündür. İki kısa kenarı bir dar bir geniş olmak üzere dört sıra bordürden oluşmaktadır. Bir taraftaki kısa kenarında dışarıdan içeriye doğru sırası ile; sıçan dişi, deve boynu /kaydırma, koç boynuzu (çengel), tekrar deve boynu /kaydırma ve hayat ağacı yaneşleri bulunurken diğer taraftaki kısa kenarda ise sırasıyla; deve boynu /kaydırma, sıçan dişi, deve boynu /kaydırma, hayat ağacı ve koç boynuzu (çengel) yaneşleri kullanılmıştır. Zeminde, ortada dört adet büyük çengelli/takkeli yaneş bulunmaktadır. Çengelli/takkeli yaneşlerinin arasına dikmeli/kaymalı (yörede kayme denilmektedir) yaneşler yerleştirilmiştir (Fotoğraf 5a, 5b, 5c.).

Fotoğraf 5b. Dikmeli/kaymalı yaneş

Fotoğraf 5c. Çengelli/takkeli yaneş

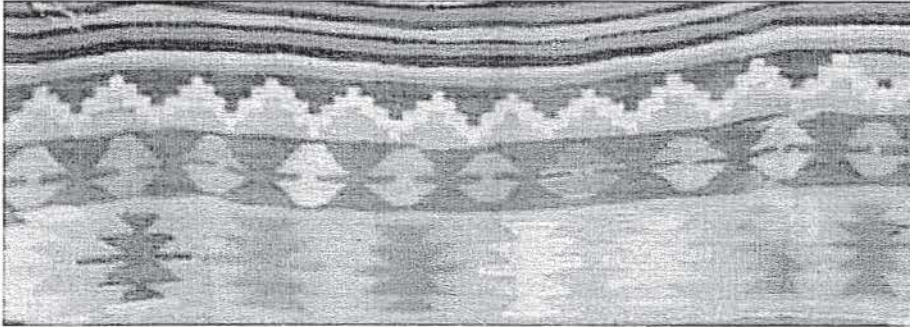

Fotoğraf 5a. Çengelli/takkeli kilim

Kilim Örneği 5: Kilim, 110X170 cm. ebatlarındadır. Kilim tekniğinde dokunmuş olup atkısı ve çözgüsü yündür. Karşılıklı iki kısa kenardan birinde çizgilerden sonra sıçandişi, bukağı ve yıldızlı dikme yaneşi yer alırken karşıdaki kısa kenarda tam tersi olarak önce sıçandişi sonra çizgiler, bukağı, çengel ve yıldızlı dikme yaneşi yer almaktadır. Kilimin iki uzun kenarında ise kaymalı yaneş yer almaktadır. Zeminin tam ortasında iki tane takkeli/çengel yaneşi bulunmaktadır. Bunlardan birinin ortasında elibeline yaneşi yer almaktadır (fotoğraf 6a, 6b,).

Fotoğraf 6a. Kilim örneği 5

Fotoğraf 6b. Kenar bordür detay

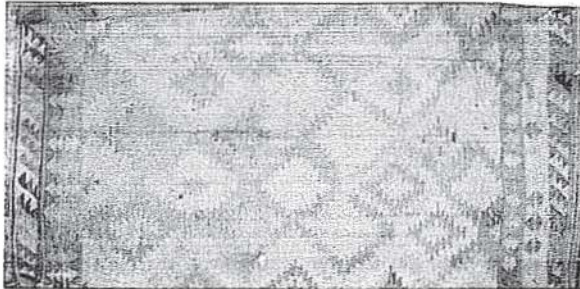
Kilim Örneği 6: Kilim 160X260 ebatlarında, atkısı ve çözgüsü yün iplikle dokunmuş, orta zemin kısmı kilim kısa kenar kısımları ise cicim ve kilim tekniği bir arada kullanılarak dokunmuştur. Orta zeminde iç içe geçmiş baklava motifi bulunmakta olup yörede kaymalı yaneş denilmektedir. Bu yaneşin her iki kenarına kurtağzı ve tarak yaneşleri dokunmuştur. Kısa kenarlar ise enine ince dar şeritler halinde kilim ve cicim tekniği karışık olarak dokunmuştur. Şeritlerin üzerinde sıra ile göz ve pıtırak yaneşleri bulunmaktadır (fotoğraf 7). Bu kilimin benzerine yine Soysaldı'nın (1996), Düden Köyü Camii Yanışlı Kilimler üzerine yaptığı çalışmada rastlanılmıştır. Kullanılan teknik, yaneş adları ve desen bezerliği oldukça dikkat çekicidir. Yalnızca ortada bulunan iç içe geçmiş baklava yaneşlerini Soysaldı (1996) çalışmasında "çal kilimi olarak adlandırmıştır.

Fotoğraf 7. Kilim örneği 6

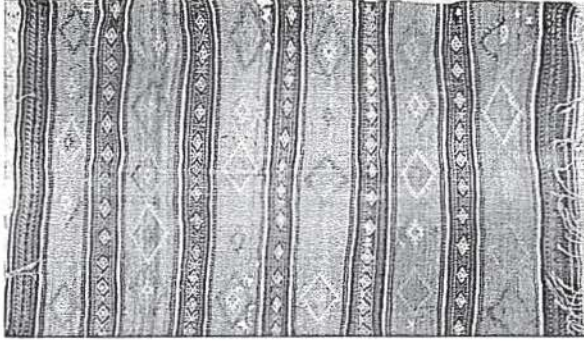
Kilim Örneği 7: Kilim 150X240 cm. ebatlarında, kilim tekniğinde dokunmuş olup atkı ve çözgü iplikleri yündür. Kilimin iki kısa kenarında ilk sırada adı belirlenemeyen üç dişli eğimli tırtıklardan kenar suyu yer almaktadır. Kilimin bir kısa kenarında iki sıra bukağılar yer alırken diğer kısa kenarında üst üste yerleştirilmiş bukağı yaneşi bulunmaktadır. Kilimin zemin kısmını, tam ortalarında yıldızlı dikme yaneşi kenarlarında ise kaymalı yaneşlerden oluşan baklava dilimleri oluşturmaktadır (Fotoğraf 8). Kilim oldukça yıpranmış durumdadır.

Kilim Örneği 8: Kilim 120X210 cm. ebatlarında kilim ve cicim tekniği bir arada kullanılmıştır. Atkı ve çözgüde yün iplik kullanılmıştır. Kilim enine bir ince bir kalın olmak üzere şeritlerden meydana gelmektedir. İnce şeritlerin içinde göz yaneşi kalınların içinde ise pıtırak yaneşi kullanılmıştır (Fotoğraf 9).

Fotoğraf 8. Kilim örneği 7

Fotoğraf 9. Kilim örneği 8

SONUÇ

Denizli ve çevresi dokumacılık kültürünün en köklü olduğu yerleşim yerlerinden biridir. Ancak günümüzde gerek Denizli’de gerekse araştırma kapsamına aldığımız Kumafşarı Beldesinde kilim dokumacılığı yok denecek kadar azdır. Yörede dokuma yapan bir iki kişi tespit edilmiştir. Bu kişilerin yaptıkları dokumalar incelendiğinde yün yerine orlon iplikler kullanıldığı, yanırların ise oldukça basit (sade) ve dokumaların kabalaşmış olduğu tespit edilmiştir. Yörede dokunan anneden kızına, kaynanadan gelinine, oğluna yadigar kalan kilim örneklerine sandıklarda rastlanmıştır. Eski kilim örneklerine rastladığımız başka bir yer ise belde de bulunan Hacılar Camii deposu olmuştur.

Araştırma kapsamına alınan sekiz kilim örneği incelendiğinde hepsinin atkı ve çözgüsünde yün iplik kullanıldığı tespit edilmiştir. Çoğunlukla kilim, cicim ve zili teknikleri bir arada kullanılmıştır. Renkler birçoğunda zamana yenik düşerek solmasına rağmen hala canlılığını korumaktadır.

Belde de motif /yanış kelimesinin yerine yaneş terimi kullanılmaktadır. Kilimlerde; yıldız, çengelli susma, “S” şeklinde çengel, parmak, yıldızlı dikme, pıtırak, yüz yüze çengel, bukağı (dolma dikme), tarak, elibeline, göz, sekiz köşeli yıldız, deveboynu /kaydırma, hayat ağacı, sıçandışi, koçboynuzu, Çengelli/takkeli, dikmeli/dikmi, kaymalı ve kurtağız yaneşleri kullanılmıştır. Yanışların beldedeki adlarını belirlemek için kaynak kişi bulmak oldukça zorlu bir süreç oldu. Gençlerin yanırların adını bilmediği ya da yüzeysel bir takım bilgilere sahip olduğu, yaşlılardan da yanış adını bilenlerin azaldığı tespit edilmiştir.

Kullanılan yaneşler çoğunlukla Yörük kilimlerinde kullanılan yanırlarla şekilsel açıdan benzerlik göstermektedir. Çoğunlukla yanış adı olarak da benzerlik göstermektedir. Hatta Soysaldı’nın (1996) Düden Köyü Camii kilimleri üzerine yaptığı araştırmasında tespit edilen kilimin bir eşine Kumafşarında rastlanmıştır. Her iki kilim arasında renk, yanış ve yanış adları bakımından benzerlik oldukça şaşırtıcıdır.

Kumafşarı beldesinde bulunan Hacılar Camiinin deposunda bağış amaçlı verilmiş yüzlerce kilime rastlanmıştır. Depoda bulunan kilimlerden birçoğu maalesef çürümüş, güveler tarafından yenilmiş durumdadır. Demirbaş defterinde kayıtlı bulunduğu için de bu kilimler değerlendirilememektedir. Burada bulunan kilimler geçmişe tanıklık etmiş, yörede bulunan insanların gelenek ve göreneklerinin sessiz

tanıkları olmuştur. Sağlam olanlar içerisinde farklı yanışlı kilimlerden sadece 15 tanesi görsel olarak belgelenmiş, sekiz tanesi araştırma kapsamında sunulmuştur. Geriye kalan yüzlerce kilim içerisinde iyi durumda olanların tespit edilerek en azından örnek amaçlı müzeye alınmasında fayda olacaktır. Bu kilimlerin koruma altına alınması en azından saklanma koşullarının iyileştirilmesi gereklidir.

KAYNAKÇA

- Anonim, (2001). *Denizli 2001 Kültür Değerleri*, T. C. Denizli Valiliği, İl Kültür Müdürlüğü, Denizli.
- Anonim, (2004). *Kumaşarı Belediyesi 10 Altın Yıl*, Tarla Matbaası, 1. Baskı, Denizli.
- DENİZ, B. (1998), Ayvacık (Çanakkale) Yöresi Düz Dokuma Yaygıları (Kilim, Cicim, Zili), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını:169, Ankara.
- ERDEN, A. (1993). "Tahtacıların Günümüz Kültürel Yapılarından izlenimler", *I. Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo-Kültürel Yapısı (Tahtacılar) Sempozyumu Bildirileri*, 26-27 Nisan-Antalya.
- KOYUNCU, A. (2009). "Serinhisar (Denizli) Düz Dokumalarının Teknik ve Desen Özellikleri", *II. Uluslararası Türk El Dokumaları (Tekstil Kongresi ve Sanat Etkinlikleri)*, 14-15 Mayıs-Konya, s. 195-202,
- KURGUN, L. (2006). "Denizli İlinde Boy Adlarından Kaynaklanan Orun Adları" *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 39, Ankara, s. 33-42.
- SOYSALDI, A. , (1996). "Düden Köyü Camii Yanışlı Kilimleri", *Türk Soylu Halklarının Hali, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*. 27-31 Mayıs-Kayseri, s. 277-287.
- UĞURLU, A. , (2002). "El Dokumacılığı Alanlarında Yurtdışı Etkinliklerinden Örnekler" , *8. El Sanatları Sempozyumu*, 13-15 Kasım-İzmir. s. 429-433.